

YUNUS EMRE'YE HOCA AHMED YESEVÎ'DEN İNTİKAL EDEN İNANÇ İZLERİ

A. NECLA PEKOLCAY*

Hoca Ahmet Yesevî'nin, Müslüman olmuş Türkler üzerinde, te'sirli bir tarikat kurucusu niteliği taşıdığı bilinmektedir. "Hikmet" türünde kaleme aldığı parçalarda edebî kıymet arayanlar ve bu kabiliyetin mevcudiyetinden dolayı büyük bir Türk topluluğunu celbettiğinden bahsedenler varsa da, ben Ahmet Yesevî'nin asıl başarısını Kur'ândan aldığı ilhamla ilgili görmenin daha doğru olacağı inancındayım. Çünkü, Türk halkının İslâmiyete kabiliyetli bir karakter sağlamlığı çerçevesindeki hoşgörüsü, Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmak esasına dayanmaktadır. Bundan dolayı da, Türk-İslâm tasavvufu mensuplarının birçoğunda bu hoşgörü devam etmiş, yine aynı sebeple de, Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye kadar uzanagelmiştir.

Hoca Ahmed Yesevî öncelikle edebî san'atı gaye edinmemiş, evvelâ inançlarını halka aşlamak gayesinde olmuştur. Türk halkını, İslâmiyete kabiliyetleri doğrultusunda, tarîkına ısındırarak celbetme yolunu seçmiştir. İnsan, onun deyişleriyle, doğuştan başlayarak, hayata yönlendirilirken, örnek bir ömür sürmesi öğütlenmektedir. Bu da, yaradılışını bilmek, doğru düşünüp, doğru söylemek, kısacası Hz. Muhammed'in ahlâkı ile ahlâklanmakla olur. Bu esasları Ahmet Yesevî şöyle ifade eder:

Hikmet birlen ol 'ademdin bar eyledi
On sikiz ming kamug âlem hayrân irür
"Kaalû belâ" digen kullar ülüş aldı
Sükût itken kullar dîni vîrân irür

* Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bağlarbaşı, Üsküdar, İSTANBUL.

"Hikmet ile O (Allah), yokluktan var eyledi: (buna) on sekiz bin âlem hayrandır:"Kaalû belâ" diyen kullar nasîp aldı; sükût eden kullar dîni vîrandır."

Evvel "Elest bi-Rabbiküm" didi Hüdâ
 "Kaalû belâ" digen ruhlar kıldı sadâ
 Yığlap kildük işikingge cümle gedâ
 Lütf eyleseng yüz ming âsî handân irür

Evvel Allah "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" dedi. Evet, "Rabbimiz sensin" diyerek, ruhlar ses verdi, ağlayıp bütün rızânı ve lütfünü dileyenler (olarak) eşiğine geldik: lütf eylesen, yüz bin âsi mutlu olur (yüz bin âsinin yüzü güler)."

İnsanın mânevî yönden terbiyeye sevkedişi ve sorumluluğunun idrâkine vardırılışı Yunus Emre'de şöyle ifade edilmiştir:

Yogidi bu bârigâh ol Pâdişâh
 Ah bu 'ışk elinden âh derd oldu derman bana

Diledi göre yüzün işide kendü sözün
 Nazar kıldı bir kezin anda can virdi bana
 Yaradıldı Mustafâ yüzi nur gönli safâ
 Ol kıldı Hakk'a vefâ andandur ihsan bana

"Kaalû belâ" didük evvelki demde
 Dahı bugündür ol dem ü bu sâat
 Toğrılık bekleyen Dost kapusunda
 Gümansuz ol bulur İlâhî devlet

Bu beyitlerde temâs edilen hakikat, Ârâf sûresinin 172.-173. âyetlerinde belirtilmiştir ki, meâlen şöyledir:

"Hani Rabbin Âdem oğullarından, onların sırtlarından (Şeyhzâde'de: sulblerinden) zürriyetlerini çıkarıp, kendilerini nefslere şâhit tutmuş, "ben sizin Rabbiniz değil miyim?"(demişti). Onlar da "Evet, (Rabbimizsin), şâhid olduk "demişlerdi. (İşte bu şâhidlendirme) Kıyâmet günü "Bizim haberimiz yoktu" dememeniz içindi." (A'raf, 172. âyet)

Yahut "Daha evvel ancak atalarımız (Allâh'a) şirk koşmuştu. Biz de onların ardından (gelen) bir nesiliz (biz ancak onlara uyduk). Şimdi o bâtılı

kuranların işlediği (günahlar) yüzünden bizi helâk mı edeceksin? "dememeniz içindi." (A'raf, 173. âyet).

Bu âyetler hakkında tafsîlat için bk. H. Basri Çantay, *Kur'ân-ı hakîm ve Meâl-i Kerîm*, I, 245 ve M. Hamdi, *Kur'ân dîni, Kur'ân dili*, II, 2323, 2336.

Hakk'ı tanıyan, O'nun birliğine inanan insanın, yaradılanları, dolayısı ile de insanları seveceğini onlardan mânâ yolunda faydalanacağını Ahmed Yesevî şu hikmetleriyle dile getirmiştir:

İdim yâdı ulu yaddur aytur bolsam
Asel yanglıg süçük bolır tilim mening
Özüm fakîr kıldım mukîr boldum hakîr
Kanat kakar uçar kuş dik könglüm mening

"Rabbim yâdı ulu yaddır söyler olsam: (bunun sonucu) benim dilim bal gibi tatlı olur. Özüm fakîr, ikrâr ettim, hakîr oldum: gönlüm, uçar kuş gibi kanat çırpar."

Katıgılanıp Kul Hâce yolga kirgil
Kulnı körseng kulı bolup mânâ sorgıl
Yâ ilâhim rûzî kılrsa mânâ algıl
Mânâ sorap mânâ algan çın kul bolur

"Kul hâce Ahmed eziyet çekerek yola gir; sen, kulu olup, mânâ sor. Ya İlâhım nasip etse, mânâ al sen; mânâ sorup, mânâ alan gerçek kul olur."

Yunus Emre şöyle der:

Erenler bunda kalmadı vardı yoluna turmadı
Hakk'ı girçek sevenlere cümle âlem kardeş gelür

Allah ile olan kişi ihsân anun işi
Neylerler gayrı teşvişi Allah sevgisi variken

Mânâ eri bu yolda melûl olası değül
Mânâ tuyan gönüller hergiz ölesi değül
Ten fânîdür can ölmez çün gide girü gelmez
Ölürise ten ölür canlar ölesi değül

Kur'an dili, İslâmî Türk edebiyatına dâir metinlerde mânâ dili olarak gösterilmiştir. Bu dilin derinine nüfûz edebilmek, dünyadaki vazîfelerini

idrâk edebilmek demektir ki, bu da insana nasîbolmuştur. Bu ağır vazifeleri yüklenişimiz, Ahzâb sûresinin 72. âyetinde belirtilmiştir ki, meâlen şöyledir:

"Biz emâneti (Celâleyn'de; işlenmesinde sevap ve terkinde ikab olan namaz ve sâire olarak gösterilmiştir.) göklere, yere ve dağlara arz (ve teklif) ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endişeye düştüler. İnsan (a gelince o, tuttu; Celâleyn'de insan yerine Âdem mevcut) bunu sırtına yükledi. Çünkü o, çok zulümkâr, çok câhildir."

Mânâ eri, Allâh'ı seven, Allah sevgisini her sevginin üstünde tuttuğu için de, O'nun yarattıklarına hoşgörü ile bakan, fakat yanlışları düzeltmeye çalışan kişidir. O kişi kendi eksikliklerini de, dâimâ tamamlamak gayretinde bulunmaktadır.

Yol, öncelikle Kur'an yoludur. Kur'an yolunda gidenlerin ve gitmeyenlerin durumları ve insanların yaptıklarına göre dereceleri belirtilmiştir. Konuyla ilgili âyetlerin hepsini buraya nakletmek mümkün olmamakla berâber, yazımızın yukarısındaki gibi, birkaçını meâlen nakletmekte fayda mülâhaza ediyorum:

"Ateş (Cehennem) yârânı ile Cennet yârânı bir olmaz. Cennet yârânı, (ancak) onlar muradlarına erenlerdir. (Haşr, 20. âyet)

"Herkesin, yaptıklarına göre dereceleri (mertebeleri) vardır (Mü'minlerin dereceleri o yüksek Cennet'te, kâfirlerin dereceleri ise, o aşağı Cehennem'dedir-Celâleyn). (Bu da) Kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyecek amelleri (nin karşılığını) onlara tamâmen ödemek içindir." (Ahkaf, 19. âyet)

"... Hakîkaten sizin Sa'y (ü amel)iniz bölüm bölüm (çeşit çeşit)dür." (Leyl, 4. âyet)

"Ben cinleri de, insanları da (başka bir hikmetle değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 56. âyet)

Hakk'a giden yol gönülden geçer: Çünkü Allâh'ın birliğine inanan gönüldür. Gönülünü iyiye yönlendirecek olan insana Allah yardım edecektir. Ahmed Yesevî bunu, kendi hayat safâhatı içinde şöyle dile getirmektedir:

Pîr-i mugan cür'asından katre tattım
 Yol tapay dip başım birle tünler kattım
 Bihamdi'llâh lûtf eyledi nurga battım
 Köngül kuşu lâ-mekânga yitti dostlar

"Mürşit yudumundan damla tattım; yol bulacağım diye geceler (boyu) düşünceye vardım: Allâh'a hamdim ile, (O) lûtf eyledi, nûra battım, gönül kuşu lâmekâna erişti, dostlar."

Gönlün, akıldan öte bir varlık olduğunu da şu beyitlerde anlaşılır bir şekilde şöyle belirtmektedir:

Kıyâmetni şiddetidin aklım hayrân
 Könglüm korkgan cânım hürgen hâne vîran
 Sırat atlı köfrügidin dilim lertzân
 Aklım kitip bî-hûş bolup kaldım dostlar

"Kıyâmetin şiddetinden aklım hayrete düşmüş: gönlüm korkmuş, cânım ürkmüş, hâne vîran: Sırat adlı köprüden gönlüm titrer durumda; aklım gidip, akılsız olup, kaldım dostlar."

Yunus, bu gerçekleri şöyle anlatıyor:

Gönlüm canum aklum bilüm Sen'ünile karâr ider
 Can kanadı sevi gerek uçuban Dost'a gitmege

Bir ton kana bulaşıcak yumayınca mismil olmaz
 Gönül pası yumayınca namaz edâ olmayısar

Bu ezelf birlügi ya bu cihan dirlügi
 Ya bu gönül birlügi bil kudret budagıdur

İstemegil Hakk'ı irak gönüldedür Ana turak
 Sen ben dimek elden bırak gönül içinde candadur

Gönül, can, akıl ve bilgi, insan varlığının bütünüdür. Hak yolunda ilerleyebilmek, kâmil insan olabilmek için ise sevgi gereklidir.

Gönül pasının temizlenmesi durumunu da Yunus, bir karşılaştırmayla anlatıyor ve "Nasıl ki, kana bulaşmış bir elbise mekruh durumdan ancak

yıkamakla kurtarılabilirse, gönül pası da yıkamakla temizlenir. Eğer, bu pas temizlenmezse, gönül mekruh olarak kalacağı için, böyle gönülle de namaz edâ edilmez" diyor.

Kur'ân-ı Kerîm'de konuyla ilgili âyetler mevcuttur.

"Allah sizi, analarınızın karınlarından, kendiniz hiçbir şey bilmiyorken çıkardı. Size şükredesiniz diye, kulaklar, gözler, gönüller verdi. Tâ ki, şükredesiniz." (Nahl, 78. âyet)

"O küfredenler (şöyle) dedi(ler): "O'na Kur'ân bir (hamlede), toplu bir hâlde indirilmeli değil miydi?" "Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle (yaptık). O'nu (çok güzel bir nizâm ile) âyet âyet ayırdık (ve âheste âheste bildirdik)." (Furkan, 32. âyet)

Ahmed Yesevî, Dünyâ zevkine aldanmamak, Allah sevgisini herşeyin üstünde tutmak gerektiğine de deyinmiş, dünyâ meşakkatine katlanmak lüzumunu belirtmiştir. Ayrıca, hakîkî mü'minlerin sıkıntıdan kurtulamaya-çağını da dile getirmiştir.

Şevki zevki muhabbetdin ayân kılığıl
 Âşıklarga ışk otıdın beyân kılığıl
 Horluk zârlık meşakkatni nişan kılığıl
 Çın âşıklar otıdın ne dip hazer kılığıl

"Şevki, zevki muhabbetten ayırdet, âşıklara aşk ateşinden beyan kıl (beyânatta bulun): horluk, zârlık meşakkatini belirt. Hakîkî âşıklar ateşten (cehennem'den) ne diye çekinsin!"

Bîdarlarga Hak rahmeti bolur yavuk
 Bîdarlarını köngli sınık közi yaşlık
 Men memlikni cezâsını birgey tamuk
 Tekebbürni dûzah içre hâli düşvâr

"Uyanık olanlara Hak rahmeti yakın olur: bîdarların gönlü kırık, gözü yaşlıdır. Hep ben diyenlerin cezâsını Cehennem verecektir; kibirlinin Cehennem içinde hâli zordur."

Bu esasları Yunus, şu beyitlerde çok güzel ifâde etmektedir:

Ya sevgil dünyâ dutgıl gelgil yol iletgil
İki da'vî, bir ma'nî bu yolda sığmaz dirler

Kişi gerek bile anı hem uyanık ola canı
Dünyâ oldugiçün fânî görün baykuş virandadır

Dünyânun muhabbeti agulu aşâ benzer
Âhirun sanan kişi agulu aşdan geçer

Dünyâya gelen göçer bir bir şerbetin içer
Bu bir köprüdür geçer câhiller anı bilmez

Kur'an-ı Kerîm'de dünyâ hayâtının oyalanmadan başka bir şey olmadığı da beyan edilmiştir:

"Dünyâ hayâtı bir oyundan, bir oyalanmadan başka bir şey değildir, âhiret yurdu ise, sakınacaklar (takvâyâ erecekler) için, elbet daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız başınıza gelmeyecek mi?" (En'am, 32. âyet)

"Bu dünyâ hayâtı, bir eğlenceden, bir oyundan başka şey değildir. Âhiret yurdu (na gelince), şüphe yok ki, o, (asıl) hayâtın ta kendisidir, (bunu) bilmiş olsalardı." (Ankebût, 64. âyet)

"Dünyâ hayâtı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Eğer îmân eder, (şirkten) sakınırsanız, size mükâfatlarınızı verir. O sizden mallarınızı (n tamâmını) da istemez (yalnız farz olan zekâtı ister- Beyzâvî, Celâleyn)." (Muhammed (S.A.V.), 36. âyet)

İyiliğe yönelmek ve yöneltmek, kötülükten kaçmak gerekliliğini de Ahmed Yesevî gereğince işlemiştir:

Emr-i ma'rûf nehy-i münker bilip kılrsa
Yatsa kopsa bir Hüdâyı hâzır bilse
Tâ ölgünçe hâcesiga hizmet kılrsa
Kuvvet birür anı ne dip dûtâ kılrsa

"İslâm dîninin emirlerini yerine getirirse, yasaklarından kaçmsa ve kaçındırsa, yatsa, kalksa bir Hüdâ'yı hâzır bilse (Allâh'ın her yerde hâzır ve

nâzır olduğunu her an düşünse), ölünceye kadar hocasına hizmet etse (Allah) ona kuvvet verir; onu ne diye iki büklüm kılsın."

Bî-namaz u bî-tâatka birmes kuvvet
Fî'li zaîf öz ma'yûba birmes himmet
Rızkı nâkıs özi nâ-cins körmes devlet
Ol fâsıkı özi ne dip safâ kılsun

"Namazsıza, tâatsize kuvvet, fi'li zayıf, özü ayıplı olana himmet vermez; rızkı noksan, özü nâ-cins olan devlet görmez; (Allah) o fâsıkın gönlünü ne diye safâ kılsın!"

Bu konuya Yunus Emre de birçok defâ temâs etmiştir. Esâsında konu, İslâm dîninin bilhassa gönderdiklerindedir.

İlgili beyitlerden birkaçını verelim:

Evvel bize vâcib budur hoş hulkile amel gerek
İslâm adı okınıcak yoldaşumuz îmân gerek

Eğrülüğün koyasın toğrı yola varasın
Kibr ü kîni çıkargıl erden nasîb alasın

Yavuzluk eyleme sakın ecel sana senden yakın
Niçelersün aslın kökin yurd eyleyüp bozadurur

Kesgil harâmdan elin kesgil gıybetden dilin
Azrâil el irmedin bu dükkânı der gider

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuyla ilgili pek çok âyet vardır. Birkaçının meâlini de vermeye çalışalım:

"Şüphesiz yok ki, Allah, benim de Rabbinizdir. Öyleyse, O'na kulluk edin. (İşte), doğru yol budur." (Âl-i İmrân, 51. âyet)

"... Kim Allâh'a sınımsız tutunursa, muhakkak ki, doğru bir yola iletilmiştir, o." (Âl-i İmrân, 101. âyet)

"Bu (İslâm ve Kur'ân) Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri, aklını başına alıp düşünecek bir cem'iyet için, apaçık gösterdik." (En'âm, 126. âyet)

Tasavvufta nefisle mücâdelenin ön plânda bulunduğu bilinmektedir. Ahmed Yesevî de bunun üzerinde ısrarla durmuş, bâzan kendi hayatından misâller vermiş, bâzan da bu konuda nasîhata yönelmiştir. Şu beyitler konuya açıklık getirmektedir:

Kul Hâce Ahmed nefsi tiptim nefsi tiptim
Andın kiyin cânânımnı izlep taptım
Ölmes burun can birmekni derdin tattım
Bir ü Bar'ım dîdârıngnı körer min mü?

"Kul Hâce Ahmed nefsi teptim nefsi teptim, ondan sonra cânânımı tâkîbederek, (O'nun yolunu özleyerek) O'nu buldum; ölmeden önce can vermenin derdini tattım. Bir ve Var'ım (Allâh'ım) dîdârını görür müyüm?"

Nefsdin kiçip kanâatnı pîşe kılğan
Her kim tipse râzî bolup boyun sungan
Yahşılarga hizmet kılıp duâ alğan
Andag âşık Mahşer küni armanı yok

"Nefsten geçip kanâatı pîşe kılan (Alışkanlık hâline getiren), her kim depse râzî olup boyun sunan durumdaki âşığın Mahşer günü pişmanlığı yok (tur).

Yunus Emre, konuya şöyle açıklık getirmektedir:

Zinhâr gözin açagör nefs duzağın seçegör
Dost mahfiline göçegör andan yiğrek turak nedür

Dahı yakîn haber diyem anlayasın bellü beyân
Nefs dileğın terk eyleyen ol ezeli mağfur durur

Dilersen kim iresin ferâgat menziline
Var kanâat dârında nefsin boğazından as

Nefsin müsülmân iden Hak yola toğrı giden
Yarın ana olısar Muhammed şefâati

Kur'ân-ı Kerîm'de hem nefse hâkimiyetin lüzûmu belirtilmekte, hem de nefse hâkimiyetin güçlüğünden bahsedilmektedir:

"Nefsini tertemiz yapan kişi muhakkak umduğuna ermiş, onu alabil-
diğine (cehâletle, günahla, eksik ve kör bırakan-Beyzâvî) kişi ise, elbette
ziyâna uğramıştır." (Şems, 9.-10. âyetler)

"Ey itmi'nân etmiş ruh (nefs-i mutmainne), dön Rabbine, sen O'ndan
râzı O senden râzı olarak." (Fecr, 27.-28. âyetler)

"Ben nefsimi terbiye edemem. Çünkü, nefis, olanca şiddetiyle kötülüğü
emredendir, muhakkak. Meğer ki, Rabbimin esirgemiş bulunduğu (bir nefis)
ola. Zîrâ Rabbim çok yargılayıcı, çok esirgeyicidir." (Yusuf, 53. âyet)

Kısacası, Kur'ân'a dayanan İslâm tasavvufunun Türkler arasında ilk
büyük temsilcisi Ahmed Yesevî'den başlayarak yaygınlaşan hoşgörüyü
doğru yola sevkediş, kâmil insan yetiştirme gayretinde bulunuş, gerek
nasihat, gerek edebî çerçevede örneklendirme, Yunus Emre'ye v.b. ne, daha
sonraki asırlara uzanagelmıştır.

Faydalanılan Kaynaklar

Yunus Dîvânı yazmaları ve yazma vesîkalar (husûsî kütüphanedekiler);
A. Gölpınarlı, *Yunus Emre Dîvânı* (İstanbul 1942); F.K. Timurtaş, *Yunus
Emre Divanı* (Ankara 1986); M. Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı* (Tenkitli metin;
Ankara 1990); Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet* (Hazırlayan: Kemal Eraslan
(Ankara 1991); *Türkiyat Ens. Kütüp.*, nr. 3296).